

Od nuly k národnej elite: 5 prekvapivých faktov o zrode slovenského školstva, ktoré ste (asi) netušili

Keď v októbri 1918 vznikala prvá Československá republika, eufória z politickej slobody narážala na trpkú realitu každodenného života. Slovensko vstupovalo do nového štátu s dedičstvom, ktoré bolo po desaťročiach tvrdej maďarizácie priam ochromujúce. V celom regióne živorilo len približne 270 ľudových cirkevných škôl, kde sa ešte s ťažkosťami vyučovalo po slovensky. Výsledkom bol národ, ktorého veľká časť bola odsúdená na negramotnosť alebo len tie najzákladnejšie vedomosti.

Napriek tomuto štartu z absolútnej nuly vládlo medzi vtedajšími elitami vizionárske odhodlanie. Martinská deklarácia z 30. októbra 1918 to vyjadrila s takmer nábožnou naliehavosťou: „Sme presvedčení, že náš snaživý a nadaný slovenský národ nebude vylúčený z požehnaní pokroku národov, ale i jemu bude dopriate, aby sa podľa svojho rázu mohol vyvíjať a podľa svojich síl prispel ku všeobecnému pokroku človečenstva.“

Tento text nebol len politickým vyhlásením. Bol to sľub, že vzdelanie sa stane základným kameňom prežitia národa.

1. Paradox „českoslovenčiny“ na vysvedčení

Hoci hlavným cieľom bolo priniesť do tried materinský jazyk, politická realita nového štátu vytvorila fascinujúci terminologický paradox. Ak by ste nahliadli do archívnych dokumentov, napríklad do vysokoškolskej žiackej knižky (indexu) študenta Filozofickej fakulty Univerzity Komenského z roku 1924, nenašli by ste tam známku zo slovenčiny. Predmet sa oficiálne nazýval „českoslovenčina“. Tento detail bol priamym odrazom štátnej doktríny o jednotnom československom národe. Žiaci sa síce učili slovenskú gramatiku a literatúru, no na úradnom papieri bola ich identita zastrešená týmto politickým konštruktom.

2. Česká pomoc ako nevyhnutnosť pre prežitie

Budovanie školstva „na zelenej lúke“ narážalo na kritický problém: nemal kto učiť. Chýbali slovenské učebnice, chýbali desiatky budov a predovšetkým chýbali kvalifikovaní pedagógovia. V tejto urgentnej situácii prišla pomoc z Čiech, ktorá mala priam misionársky charakter. Stovky českých učiteľov a profesorov prichádzali do neznámeho prostredia, často v materiálnej biede, aby pomohli postaviť základy systému. Štát musel masívne investovať nielen do platov, ale aj do výstavby nových školských priestorov a premeny starých budov na moderné učilišťa. Táto spolupráca však nebola len dočasnou výpomocou; českí pedagógovia na novovzniknutých učiteľských ústavoch cielene vychovávali prvú generáciu moderných slovenských odborníkov, ktorým neskôr s dôverou odovzdali žezlo.

3. Učiteľ ako kultúrny misionár a „hacker“ systému

V medzivojnovom období bol učiteľ na dedine viac než len pedagógom – bol to „hacker“, ktorý musel neustále obchádzať systém a bojovať so zaostalosťou. Učitelia boli hlavnými organizátormi kultúry, divadiel a osvetu.

Živým dôkazom je príbeh Karolíny Brustleovej, prvej riadnej učiteľky v obci Podhorie pri Žiline. Jej kronika z rokov 1920 – 1921 je svedectvom o obrovskej vytrvalosti. Keď chcela pre žiakov zakúpiť nástennú mapu republiky za 250 Kčs, narážala na odpor miestnych, ktorí o takomto „vydavku“ nechceli ani počuť. Až po dlhom prosení a presvedčaní starostu nakoniec získala povolenie.

Brustleová pochopila, že vzdelanie je aj o psychológii. Keď od Matice slovenskej dostala dva výtlačky kníh o Robinsonovi Crusoeovi, neurobila z nich odmenu pre dvoch vyvolených, čím predišla závidi v chudobnom kraji. Namiesto toho založila žiacku knižnicu. V kronike si zapísala:

„V marci vyšli z tlače čítanky od B. Vavrouška, dosť drahé, ale v III. oddelení ich všetci mali. To bola radosť, keď som ich do triedy priniesla! Všetci sa stisli, kto prv dostane, akoby zdarma boli.“

4. Exponenciálny rast: Od bridlicovej tabuľky po univerzitu

Slovenské školstvo prekonalo v priebehu necelých dvoch dekád priepasť niekoľkých storočí. Je priam neuveriteľné, že v jednej dekáde žiak v ľudovej škole písal na bridlicovú tabuľku kamenným griffom a o desať rokov neskôr ten istý študent mohol navštevovať modernú lekársku fakultu.

Už v roku 1919 vznikla v Bratislave Univerzita Komenského. Zaujímavým faktom je, že jej hlavná budova bola pôvodne projektovaná pre potreby Plodínovej burzy (obilného trhu). Výstavba sa začala v roku 1927 a jej otvorenie v roku 1937 bolo symbolom víťazstva ducha nad hmotou.

Okrem univerzity vznikla Učená spoločnosť Šafárikova, ktorá položila základy slovenskej vedy, a v roku 1938 bola v Košiciach založená Vysoká škola technická.

O tomto fascinujúcom skoku svedčia suché, no ohromujúce štatistiky z roku 1937:

- **150** materských škôl
- **4 300** obecných (ľudových) škôl
- **230** meštianskych škôl
- **200** odborných a **130** učňovských škôl
- **57** gymnázií

5. Prorocko nová generácia

Rozvoj školstva nebol len o budovách a číslach, ale o prebudení sebavedomia. Štefan Krčméry už v roku 1922 v Slovenských pohľadoch vizionársky vyhlásil, že cez dvere škôl preteká „tepna národa“. Veril, že o desať rokov Slovensko prehovorí mohutne ústami svojej novej generácie.

Jeho prorocko sa naplnilo. Absolventi týchto škôl sa stali zakladateľskou generáciou slovenskej vedy, moderného umenia a literatúry. Bez bridlicových tabuliek v Podhorí a bez profesorov z Prahy na bratislavskej univerzite by dnešná slovenská inteligencia neexistovala.

Na zamyslenie: Príbeh slovenského školstva po roku 1918 je príbehom o tom, ako sa z absolútneho nedostatku stala národná priorita. Ak by sme dnes čelili podobnému deficitu zdrojov a učiteľov, mali by sme rovnakú vytrvalosť a neotrasiteľnú vieru v silu vzdelania ako generácia našich prastarých rodičov?